

Munich Personal RePEc Archive

Transition and the Fate of the Russian Natural Resources

Bukvić, Rajko

Geographical Institute “Jovan Cvijić” Serbian Academy of Sciences
and Arts

2007

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70525/>
MPRA Paper No. 70525, posted 06 Apr 2016 14:27 UTC

Рајко Буквић

Мегатренд Универзитет примењених наука, Београд

ТРАНЗИЦИЈА И СУДБИНА РУСКИХ ПРИРОДНИХ БОГАТСТАВА

Сажетак: Транзиција у Русији, највећој и по многим мишљењима најбогатијој земљи света, не престаје да изазива интересовање и чуђење. Насупрот обећањима реформатора, земља је запала у дубоку и дуготрајну кризу, уз огроман пад производње и енормно богаћење малог броја “нових Руса”. Објективна анализа показује да је преовлађујућу улогу у процесу имала “породица” – екипа из окружења бившег председника, његова најближа родбина и шири круг пријатеља. У раду се детаљније разматра један од механизма којим су остварени наведени резултати, наиме уступање руских природних налазишта на експлоатацију приватним (пре свега страним) компанијама под за Русију веома неповољним условима, а у оквиру режима поделе производње, врло сличног концесионој шеми. Овакве шеме у Русији нису коришћене још од периода НЕП-а током двадесетих година XX века, а обновљене су средином деведесетих.

Кључне речи: Русија, транзиција, олигархија, “породица”, споразум о подели производње, концесија, лиценца, природна богатства.

Увод

Након више од деценије и по, транзиција у Русији, највећој и по многим мишљењима сировински најбогатијој земљи света, и даље изазива интересовање, најчешће повезано с неверицом и чуђењем. Супротно обећањима реформатора о неспутаном развоју и порасту стандарда, земља која је имала развијену ракетну технологију, која је дуго година предњачила у истраживању космоса и која је имала најмодерније наоружање сопствене производње, запала је у дубоку кризу, праћену драстичним падом производње, свдећи се на производњу и извоз енергената. Све то праћено је с једне стране енормним богаћењем малог броја тајкуна, а с друге осиромашењем огромне већине становника. Право стање у које је земља запала можда најбоље одсликава све чешће постављано питање: “Зар није било боље онда када је било горе?”, питање на које чак и није потребно тражити одговор. Овакви резултати изазивају бројне недоумице и бројна питања, на која нису дати одговори, и поред убеђивања присталица и протагониста реформе да је “све у реду”, да су тешкоће пролазне и да ће извршена револуција на крају испунити обећања¹. А понеки проблеми, којих је свакако било, резултат су нежељених, и неизбежних, грешака.²

О томе шта се заиста десило у Русији и зашто су резултати толико различити од обећаваних писали смо детаљније у другом тексту³, а овом приликом осврнућемо се на

¹ Видети, на пример, текст В. Мау, В России произошла нормальная революция. Она завершилась, у: *Десять лет, которые потрясли...*, Москва, 2002, стр. 61–70, чији је аутор био један од учесника чувеног лењинградског економског семинара који су организовали амерички саветници и на којем је разрађивана економска стратегија реформи.

² Занимљив је у овом смислу текст С. Филатов, В России совершена революция, у: *Десять лет, которые потрясли...*, Москва, 2002, стр. 136–142, чији је аутор био руководилац администрације председника РФ у периоду 1993–1996. Из његове позиције, у том периоду, тј. од почетка реформи до краја првог Јељциновог мандата, све је било у реду, а неки проблеми наступили су после тога, у периоду 1996–2000, “када су влашћу и утицајем на власт завладали олигарси”, што је “велика грешка демократа” (стр. 138)! Кад човек чита текстове као што је Филатовљев не може се отети утиску да с неким води дијалог глувих – добро је познато да су Јељцина на власт 1996. довели (односно, одржали) управо олигарси, који су очигледно већ пре тога имали власт у својим рукама. (Видети: G. Chiesa, *Zašto Putin ne može da uspe*, *Limes plus*, br. 1, 2005, стр. 27–28.)

³ Р. Буквић, Транзиција у Русији – либерализам у изведби „породице“, *Нова српска политичка мисао* (Београд), 2006. (у штампи).

судбину огромних руских природних богатстава током процеса транзиције. Избор теме, у сваком случају, сам себе оправдава, чак и без разматрања да ли су доиста у питању највеће резерве на свету како иначе многи истичу.⁴ Задовољимо се, стога, оценом да је реч о вредности равној многим билионима (америчких) долара, што је на почетку XXI века просто неприлично поредити с, рецимо, годишњим буџетом Русије који се налази на нивоу од око 70 милијарди долара. И ефекти одлука које се тичу тих природних ресурса изражавају се огромним бројкама а како су у питању најчешће необновљиви ресурси (пре свега, нафта и гас), те одлуке су неповратне. Из тих разлога, судбина руских природних ресурса заслужује посебну пажњу, и на неки начин показатељ је свега што се у руској транзицији протеклих година догађало.⁵

Међутим, за све оне који се баве проблемима транзиције у Русији управо ово је велика било и остало велика тајна. Пошто се у условима контроле „слободних“ и „независних“ медија слика о томе шта се у Русији догађало споро пробија у јавност, то и није велико изненађење. Ипак, одређене информације и представе о току и резултатима руске транзиције постале су познате, тако да за дуготрајно и упорно ћутање о њеним природним ресурсима сигурно постоје посебни разлози. Стога је појава књиге *Пљачкање Евроазије*, аутора Ј. Болдирева, објављене у ауторској серији *Русское чудо – секреты экономической отсталости* (Руско чудо – тајне економске заосталости), која о томе отворено и исцрпно говори, догађај по себи.⁶ Један део наредних излагања заснован је на овој књизи.

Споразуми о подели производње (СРП)

У овом раду нећемо се бавити проблемима крађе и кријумчарења природних богатстава, иако смо свесни да су размере те појаве током периода транзиције у Русији биле огромне⁷, као и да су ти проблеми врло брзо и лако превладавани, претварајући се у легалну економију и имајући при томе великих и реалних али и других (симболичких, психолошких итд.) реперкусија на процесе транзиције у читавој источној и југоисточној Европи⁸, али и не само ту. Уместо тога, интересују нас легални механизми који су коришћени у експлоатацији руских природних ресурса и њихов утицај на одвијање и резултате процеса транзиције. У тим оквирима, као најзначајнији показује се механизам споразума о подели производње који је у руску привреду уведен средином деведесетих година протеклог века.

Експлоатација природних ресурса на основу споразума о подели производње (СРП, соглашение о разделе продукции) режим је близак концесији – он предвиђа да држава када нема средстава и технологије за истраживање и експлоатацију ресурса или има друге приоритете (који дају већи профит или решавају друге важне задатке), или из неких разлога

⁴ Овакве тврдње иначе је тешко проверити, а поготову је то тешко ако су одговарајући подаци и званично под ембаргом. Руски премијер М. Касјанов, наике, потписао је 2002. године одлуку по којој су подаци о билансним резервама нафте државна тајна. Поред нафте, као државна тајна сматрају се и подаци о резервама гаса, никла, кобалта, тантала, ниобијума, берилијума, литијума, ретких метала итријумове групе, као и чиста кварцна сировина.

⁵ Прва, знатно краћа, верзија овог рада објављена је на сајту *Нове српске политичке мисли* (R. Bukvić, Sporazumi o podeli proizvodnje i sudbina ruskih prirodnih bogatstava u periodu tranzicije, Интернет: www.nspm.org.yu, 04.07.2006.).

⁶ Юрий Ю. Болдырев, *Похищение Евразии*, ЭКСМО и Алгоритм, Москва, 2004. О овој књизи детаљније смо писали у тексту Р. Буквић, Како распродати национално благо – "Garage Sale" на руски начин, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 2006 (у штампи).

⁷ С овим проблемима имали су прилику да буду упознати и наши читаоци: видети књигу С. Говорухин, *Велика криминална револуција. Има ли Русија будућности*, Београд, 1995.

⁸ Почетком деведесетих година XX века Естонија је постала један од највећих светских извозника обојених и ретких метала. Вероватно је, с обзиром на величину земље и снагу привреду, то само по себи чудно, међутим треба истаћи да она уопште не поседује руде на својој територији. Овај резултат, односно уопште успех у процесу транзиције она је према томе изградила на позицији професионалног препродавца крадене робе!

не жели да ризикује, даје својим или страним компанијама одређене делове територије за истраживање и евентуалну експлоатацију уз посебне услове. Ако истраживање не донесе резултате, држава нема никаквих штета – утрошиле су средства само приватне компаније. У случају успеха, пак, делом добијених сировина ("компензациони" део) покривају се трошкови инвеститора а део сировина који преостане ("профитни" део) дели се у договореној пропорцији између државе (власника), и инвеститора – корисника природних ресурса. Као и код концесија, обавезе страна уређују се уговорно, и оне обухватају предмет (у овом случају експлоатација природних богатстава – нафте, гаса и др.), рок трајања споразума, пореска и друга плаћања инвеститора држави, која се најчешће уговарају у нижем износу него што је то случај у уобичајеном, лиценчном режиму експлоатације природних ресурса.

Као и концесионе и сличне шеме, и експлоатација ресурса по шеми СРП сама по себи није ни добра ни лоша: супротности интереса инвеститора и државе решавају се уговорима у којима држава тежи што краћем а инвеститор што дужем року трајања аранжмана. Ове шеме се често примењују, посебно у недовољно развијеним земљама. У СССР-у такви режими нису примењивани још од периода НЕП-а, у првој половини двадесетих година XX века, у крајње тешкој ситуацији у којој се нашла нова руска, односно совјетска држава, након више година ратова и страдања – Први светски рат, Октобарска револуција, Грађански рат и Интервенција.⁹ Познато је да је Лењин политици концесија придавао ванредан значај (концепт 300 концесија у Совјетској Русији). Политика концесија стартовала је званично 14. маја 1921. године када је оформљена прва велика концесија. Био је то споразум о уступању права америчкој нафтној компанији на експлоатацију нафтних поља на Северном Сахалину, који је тада био под окупацијом Јапана. Занимљиво је да је ова прва концесија завршена неуспехом: Американци још нису приступили послу, а Русија је већ анулирала концесију. Ипак, показало се да и оваква, неуспела, концесија има значаја – он се, међутим, испољио тек након седамдесет и нешто година. када је овај пројект (опет с Американцима) обновљен, овог пута у виду две концесије: Сахалин-1 и Сахалин-2.¹⁰ Да ли је у питању (само) коинциденција?

Међутим, на прелазу у деведесете године XX века у Русији се, тобоже, појавила потреба за коришћењем концесионих и сличних режима.¹¹ Реформатори су то образлагали недостатком технологија и средстава за истраживање и експлоатацију природних налазишта, истичући користи које ће држава имати: не ризикујући своја средства она ће добити део профитне нафте (или другог ресурса), радна места и упосленост машиноградње (али и других грана), као и порезе и накнаде за експлоатацију налазишта. А ради њиховог оправдавања, у агитационим материјалима истицани су аргументи да се такве шеме користе и у САД.¹²

Да би се објективно проценили суштина и домети СРП шеме Болдирев предлаже (и користи) неколико критеријума¹³: (1) да ли се гарантују поруцбине домаћим произвођачима

⁹ Питање концесија први пут је разматрано од стране владе (Савет народних комесара) још 16. априла 1918, а 23. новембра 1920. СНК је утврдио декрет о општим економским и правним условима концесија и истовремено објавио списак основних могућих објеката концесије.

¹⁰ В. Сироткин, *Зарубежне клондајки Росси*, Москва, 2003, стр. 329–330.

¹¹ Ваљански и Каљужни иронично примењују да су данашњи демократи, у ствари, реализовали идеје Троцког, чије су присталице К. Радек и Л. Красин на XII конгресу партије, априла 1923, предложили да се страним капиталистима дају концесије на за совјетску државу животно важне гране индустрије, како би се платили дугови царске Русије. (С. Ваљанский и Д. Калужный, *Поняты Россио умом*, Москва, 2002, стр. 287.) На конгресу је, ипак, преовладао став да се концесије дају само у гранама и обиму који је користан за совјетску државу.

¹² Ово је типичан пример полуистина заснованих на малим прећуткивањима: у САД се овакве шеме користе од стране приватних власника земљишта који не поседују средства и технологије за самостално експлоатисање нафте, односно других налазишта који се налазе на њиховом земљишту. Држава на федералном земљишту користи само јединствени национални лицензни режим.

¹³ Ю. Болдырев, *Похищение Евразии*, Москва, 2004. стр. 99–102.

(пре свега, машиноградњи), (2) да ли се гарантују повољни услови поделе профитног дела сировина и максимални прилив средстава у буџет; (3) да ли је обезбеђена контрола основаности расхода корисника налазишта, који се покривају компензационим делом сировина; (4) да ли је обезбеђена примена еколошких норми, посебно руског еколошког законодавства, и (5) да ли је обезбеђена могућност држави да регулише изношење својих стратешких сировина, пре свега нафте, на страна тржишта. Избор и коришћење одговарајућег скупа критеријума за процену оправданости превођења одређених налазишта на режим СРП изузетно су важни, независно од тога да ли је предложена група критеријума адекватна и довољно исцрпна.

Како је озакоњено коришћење режима СРП: прва етапа борбе око закона о СРП

На старту приватизације у минерално-сировинском сектору у Русији у државној својини су била и предузећа (односно њихови основни фондови), и минерално-сировинске резерве. Током 1992–1993. било је одобрено без накнаде више од 80% лиценци на највећа налазишта нафте и гаса¹⁴, а средином 1993. почела је приватизација. Вредност основних фондова и друге имовине предузећа одређивана је по ценама од 1. јула 1991, што их је значајно обезвредило. По правилима приватизације контролни пакети акција одлазили су у руке спољашњих акционара. Правна лица која су откупљивала ову имовину (односно, предузећа), како се испоставило, оснивала су физичка лица данас позната као олигарси.¹⁵

У јесен 1993, након “демократског” бомбардовања и растеривања Парламента, Јељцин је издао низ наредби, међу њима и наредбу о увођењу механизма споразума о подели производње, као претечу касније донетог закона. Она није резултирала масовним закључивањем одговарајућих споразума – у догледно време закључена су само два: Сахалин-1 (30. јуна 1995) и Сахалин-2 (22. јуна 1994).¹⁶ Вероватно је на то утицала специфичност експлоатације рудних блага (дуготрајан процес који тражи много улагања и трошкова а постаје профитабилан тек након дужег периода) и нестабилна правна основа (наредба председника) која је спречавала стране инвеститоре да улажу у одговарајућа налазишта. Због тога су убрзо почеле припреме за доношење одговарајућег закона.

Закон о споразумима о подели производње усвојила је Државна Дума 14. јуна 1995. и упутила га горњем дому (Савету Федерације) на коначно усвајање.¹⁷ Већина у горњем дому није чак ни знала шта се под овим називом крије, али текстом закона позабавио се Ј. Болдирев, тада члан Савета Федерације и члан Комитета Савета Федерације за буџет, пореско и царинско регулисање. Он је закључио да закон не сме да буде прихваћен у облику у ком га је изгласала Државна Дума, а прилично немушто и неаргументовано заступање закона од стране предлагача (представници покрета *Јаблоко*) и експерата који су на тексту закона радили довело је до његовог неприхватања на седници поменутог Комитета 3. јула 1995.

О чему се ту заправо радило? Своје аргументе Болдирев је оформио током дискусија о тексту закона пре као и на самој поменутој седници Комитета, а изложио их је у целини у наведеној књизи. Закон није гарантовао поручбине нити минималну протекцију домаћим произвођачима, а уместо тога чак је давао предност страним произвођачима: опрема и услуге

¹⁴ Ово је био први корак којим се руска држава одрекла накнаде за коришћење природних богатстава, што је с обзиром на ситуацију у којој се она налазила тешко разумљив потез. Међутим, имајући у виду каснији развој догађаја, вероватно је да тај корак није био случајан и да није био изазван незнањем или неким сличним разлогом.

¹⁵ Видети детаљније у: С. Валянскиј и Д. Калужниј, *Поняты Россия умом*, Москва, 2002, стр. 361. и даље.

¹⁶ Пре усвајања и ступања на снагу одговарајућег закона Влада је 25. децембра 1995, потписала још један споразум о СРП, за Харјагинско налазиште.

¹⁷ Према Уставу Руске Федерације законе прихвата Државна Дума а затим их разматра и одобрава или одбацује Савет Федерације. Закони које одобри Савет Федерације упућују се Председнику Руске Федерације на потпис.

стране производње не подлежу порезима и царинама. Иако је закон предвиђао конкурсе за давање налазишта на експлоатацију под условима СРП, он је предвидео и низ изузетака (закључивање споразума без конкурса, полазећи од захтева државне безбедности (!); ако би се конкурс прогласио неодржаним због учешћа само једног инвеститора – уместо поновног конкурса; ако је преговоре о превођењу неког налазишта на режим СРП извршна власт започела до ступања на снагу закона, и најзад ако други државни интереси Русије, односно интереси субјеката Руске Федерације захтевају склапање оваквих споразума с одређеним инвеститором). Закон, даље, није предвиђао ограничења у погледу праваца трошења средстава која се компензују (руским) сировинама, остављајући одговарајућа питања на вољу Влади и (страним) инвеститорима, чиме је давана могућност склапања споразума из којих уопште неће следити постојање профитног дела већ ће сва сировина (тј. компензациони део) ићи на даљи развој економија и без тога веома развијених земаља. Следећа неповољност је што је по закону руско еколошко законодавство необавезно за корисника налазишта, а уместо тога уз одобрење одговарајућег државног органа могли су се уговорати стандарди општеприхваћени у светској пракси, тј. пракси одговарајуће државе; ова формулација фактички ни на шта не обавезује јер су споразуми могли бити склопљени и с рецимо једнодневним оф-шор компанијама с егзотичних острва, које не подлежу никаквим еко стандардима. И најзад, према закону Русија није имала права да регулише, односно ограничава изношење од стране корисника налазишта његовог дела профитних, као ни целих компензационих сировина. На тај начин, ни у једном од кључних стратешких питања интереси Русије нису били заштићени.

У сваком случају, постало је јасно да је у Савету Федерације рођена опозиција наведеном закону. У борби око усвајања закона, која је након тога уследила, његови заступници користили разна су средства – закулисне преговоре, врбовања, претње, обмањивање јавности, ангажовање “експерата” са задатком да својим ауторитетом и “анализама” обезбеде усвајање закона итд. Ипак, Савет Федерације показао се као достојна опозиција извршној власти и ова је на крају морала да пристане на компромис: након што је Савет Федерације 3. октобра 1995. одбацио закон формирана је комисија за усаглашавање између двају домова Парламента.¹⁸ Њеним радом значајан део примедби Савета Федерације на полазни текст закона био је усвојен и децембра 1995. најпре Дума а затим Савет Федерације усвојили су измењени закон. Најважније измене су: спречавање извршне власти да при закључивању с иностраним инвеститорима одступа од руских закона, утврђивање посебним законом списка налазишта на која се може применити режим СРП, ограничавање бесконкурсног давања налазишта на експлоатацију под условима СРП, могућност кориговања услова споразума по захтеву једне од страна у случају непредвиђених суштинских промена околности у складу с признатом светском праксом и Грађанским кодексом Руске Федерације, државна контрола услова споразума (а не контрола извршне власти, како је било у полазном тексту), увођење захтева протекције за руску опрему итд.

Ипак, неки од суштинских недостатака нису измењени. Остало је право Владе да без конкурса ("ако интереси одбране и безбедности државе захтевају склапање споразума с конкретним инвеститором") одређена налазишта преведе на режим СРП, додуше, само ако је одговарајућа ситуација предвиђена законом који утврђује спискове налазишта за која се може одредити режим СРП. Задржано је и право Владе да не спроводи конкурс ако су преговори с инвеститорима о припреми пројеката споразума започети пре ступања на снагу закона. Остала је и могућност превођења на режим СРП налазишта која се већ експлоатишу

¹⁸ Ради потпуне и реалне слике о борби око закона треба рећи да је након његовог одбацивања у Савету Федерације а пре формирања и почетка рада комисије за усаглашавање било покушаја да се противно закону у самој Думи превлада вето Савета Федерације и да се на тај начин понови “центробанковска варијанта”, наиме историја усвајања закона о Централној банци Русије с почетка те исте, 1995. године. (Видети детаљно у: Ю. Болдырев, *О бочках меда и ложках дегтя*, Москва, 2004, стр. 161. и даље.)

по другим условима, што је варијанта споразума о подели производње која не постоји нигде у цивилизованом свету. Најзад, остао је и кључни недостатак који се односи на регулисање расхода експлоататора налазишта компензираних руским ресурсима – најважнији детаљи овог питања у надлежности су Владе, што омогућује њено корумпирање при припреми одговарајућих одредби о расходима као и лагодан, трошковни економски приступ поред осталог приликом куповине максимално скупе иностране опреме.

На тај начин завршена је прва етапа борбе против усвајања закона и примене режима СРП под за Русију веома неповољним условима. Та етапа може се оценити као делимично успешна, пре свега у смислу могућности и обавеза Парламента да контролише будуће превођење налазишта природних ресурса на овај режим. Међутим, као што ће се видети, сама борба за очување руских природних налазишта тиме ни издалека није била завршена.

Друга етапа борбе: како је примењиван и дотериван закон?

Измењени закон није дозвољавао Влади да на режим СРП преводи налазишта по сопственом нахођењу, а његовим последњим чланом Влада је била обавезана да до 31. марта 1996. поднесе Државној Думи предлог закона о списку налазишта за које се предвиђа, односно може применити режим СРП. Влада је, уз мало закашњење, почетком лета 1996. припремила овај предлог закона. Уместо петнаестак, како су обећавали лобисти полазне варијанте закона о СРП, списком је било обухваћено 250 налазишта, а за многа од њих у предлогу закона није дато ништа осим самих назива. Све је то било праћено притисцима да закон треба хитно усвојити, јер наводно сваки дан доноси штету, инвеститори губе стрпљење итд.

Показало се, тако, да извршна власт не одустаје од својих намера, и да се борба око природних ресурса Русије наставља. Центар борбе премештен је сада у Државну Думу, која није пристала на хитно усвајање закона већ га је 18. јула 1996. упутила на експертизу у Обрачунски дом Савета Федерације, који по закону врши и контролне и експертске функције. Иако је Влада одбила да му достави све неопходне и тражене информације (што је већ било довољно да се донесе негативан суд о предлогу закона), Обрачунски дом је ипак сачинио тражену експертизу. Експертиза је показала вишеструко директно кршење закона од стране Владе, као што је укључивање у списак налазишта без сагласности субјеката Руске Федерације (код чак 133 од 250 налазишта), затим показало се немогућим да се утврде реални обими извора сировина у налазиштима која се предвиђају за превођење на режим СРП (Државна комисија за резерве утврдила је резерве само за 42 од 250 налазишта), али су као неофицијелну оцену експерти дали да је предлогом обухваћено чак око 40% свих утврђених резерви нафте у Русији (!), и најзад, испоставило се да за већину налазишта са списка нема доказа да је њихова експлоатација у постојећем (лиценцном) режиму нерентабилна. Већ и на основу наведеног, а то је потврђено детаљнијим анализама за одређена налазишта, Обрачунски дом је извео закључак: нема ни најмање основа да се дају такви поклони власницима одговарајућих нафтних компанија.¹⁹

Рад Обрачунског дома био је јаван, и очито Влади је било јасно какви ће бити резултати експертизе, па је и пре њеног завршетка одлучила да предложени закон опозове (!) и сачини нови предлог, с готово двоструко мањим списком налазишта – уместо 250 он је

¹⁹ У књизи *Похищение Евразии* дат је подробен осврт за сва три налазишта за која је Обрачунски дом извршио детаљну анализу – Краснолењинско, Самотлорско и Приобско налазиште (стр. 181–192). Сва три се већ експлоатишу по лиценцној шеми, а наравно предвиђено је њихово превођење на режим СРП без спровођења конкурса. Колики је значај ових налазишта може се видети из само неколико података. Резерве нафте у Самотлорском налазишту процењују се на око 1,2 милијарде тона а у Приобском на око 725 милиона тона. Годишња производња нафте у Русији данас је нешто више од 400 милиона тона, а укупне (потврђене) резерве процењују се на између 6 и 20 милијарди тона (између 4% и 13% укупних светских резерви нафте). (Видети: А. Паршев, *Почему наступает Америка*, Интернет: www.lib.ru.)

обухватао 127 објеката. Међутим, број објеката само на папиру је смањен, они су просто груписани под заједничким именима, тако да је заправо број објеката повећан: реално је са списка искључено 30 а укључено нових 37, па је нови списак садржао 257 објеката! Уз још неке мањкавости предложеног закона, то је довело до тога да га Дума не прихвати, чиме се ствар морала вратити на предлог који је 1995. дала комисија за усаглашавање – да се Думи подносе одвојени предлози закона за свако налазиште или бар за мање групе налазишта.

Иако је борба против распродаје руског националног блага на тај начин суштински била завршена, и то резултатима који не могу и не смеју да буду занемарени, тиме се још није дошло до самог краја. Заступници друге опције наставили су да раде за своју ствар коришћењем других средстава – масовних медија, уцењивањем и смењивањем одређених кључних људи који су им се супротстављали (на пример, у облику њиховог унапређивања и пребацивања на друге послове) и сличним кадровским манипулацијама. Тиме је било "трошено" време и снага противника да би најзад крајем 1998. Дума усвојила измене закона о СРП. Те измене повећале су могућности Владе да без конкурса преводи налазишта на услове СРП без саглашавања Парламента. Ове измене дале су још неке уступке Влади и лобију транснационалних корпорација: у списак је законодавац морао да укључи налазишта за која "постоје обавезе Руске Федерације о спровођењу преговора о условима споразума о подели производње", или већ постоје резултати конкурса или аукција о давању права коришћења према условима о подели производње (што у суштини означава обавезу законодавца да се сагласи с активностима Владе које су већ учињене и то противзаконито), прецизирана је обавеза (коју је предложила комисија за усаглашавање) да не мање од 70% опреме и услуга за СРП мора да буде произведено на територији Русије, али само уз услов да се та опрема покаже конкурентном по квалитету и роковима (ова формулација омогућавала је наручиоцима да произвољно постављају захтеве произвођачу по било каквом параметру и да затим према томе претпоставе своје већ постојеће иностране партнере).

Шта је до сада учињено и какве су перспективе

Поставља се питање колико је и каквих налазишта природних ресурса у Русији преведено на режим СРП? На ово и слична питања тачан одговор се не може дати, али неки посредни подаци омогућавају да се изведе одговарајућа, мање или више поуздана, оцена. Тако је први списак налазишта који је Влада у облику предлога закона поднела Думи претпостављао превођење на режим СРП 38% свих руских резерви нафте, а у другом списку тај проценат је још већи. Треба, такође, истаћи да се у Парламенту још у 2000. могло чути да је норма постављена у закону (не више од 30% свих резерви) била премашена. А Влада је такорећи тек тада изборила право да практично без контроле уводи налазишта у тај режим.

Доиста, крајем 2000. и почетком 2001. преведен је на режим СРП низ налазишта, међу њима и највеће руско налазиште гаса, Ковиктинско које се налази у Иркутској области, а за које у Обрачунски дом никада нису достављени одговарајући материјали. Из овог, за Русију несумњиво стратешког, налазишта гас је требало да се испоручује Кини (очито, стратешко питање и за Кину), али је онда покренут поступак његовог превођења на режим СРП, по незваничним информацијама ради уступања британској компанији *АМОКО*. Има ли места (реторичком) питању: да ли ће *АМОКО* водити рачуна о стратешким интересима Русије и Кине?

О резултатима функционисања овог механизма јасно говори контрола реализације режима СРП на Сахалину, коју је током 1999–2000. спровео Обрачунски дом. Контрола је показала масовне неправилности и огромну штету коју је донело уступање налазишта Сахалин-1 и Сахалин-2²⁰ – само по основу пореских олакшица руски буџети (федерални и

20 Видети детаљније у: Ю. Болдырев, *Похищение Евразии*, Москва, 2004, стр. 261. и даље. Ови споразуми потписани су пре усвајања Закона и ступили су на снагу на основу одредбе по којој се важећим сматрају

локални) ускраћени су за цео период експлоатације предвиђен споразумима за око 61,5 милијарди долара, а вредност резерви нафте и гаса обухваћених споразумима процењена је на око 50–100 милијарди долара по сваком. Многи ефекти ових споразума нису могли бити утврђени јер су одговарајући параметри у техничко-економским елаборатима недостајали! А о ефектима који се иначе не могу или се тешко квантификују (стратешки положај земље, утицај на светска кретања на тржишту сировина и сл.), не може се говорити.

Ипак, цела довољно мрачна ситуација може се и мора посматрати и с оптимистичке стране. Јер, како истиче Болдирев, може се само замислити шта би се радило на Сахалину (и другим налазиштима) да је допуштено усвајање закона у првобитној верзији, без права органа независних од извршне власти да контролишу реализацију споразума. И најзад, ако у будућности буде могуће да се нешто исправи, то је у не малој мери омогућено тиме што је одређена пажња друштва већ привучена, и то како према оном што се дешава на Сахалину, тако и према СРП у целини.

Закључак

Када је у Русији почела транзиција, посебно након учвршћења Јељцина, нови „демократи“ су се отворено залагали за безакоње и насиље²¹, објашњавајући да без тога нема ни првобитне акумулације, и да је управо тако било у свим капиталистичким земљама. „Стари“ демократи на Западу у томе су их активно подржавали, не само на речима већ и издашном материјалном помоћи. Лоши савети и материјална подршка коју су у Вашингтону давали Јељцину и његовој влади нису били мотивисани, као што је писао Стиглиц, (само) политичким просуђивањима и страхом од враћања Русије у комунизам²² – они су, очигледно, условљени тежњом да се мултинационалне компаније дочепају руских природних ресурса, односно тачније контроле над њима.

Како је и зашто закон о СРП уопште доношен, и коме је ишао у прилог? Иако се више бави методима које је власт користила да закон “прогура” у парламенту, Болдирев се не устручава да истакне и одређене наговештаје, па и отворене сумње, за шта има доста аргумената, а који недвосмислено показују да су у питању управо интереси лобија мултинационалних компанија. Њихови значајни заступници били су не само представници (највише) власти, већ и неки из опозиције, као рецимо политички блок *Јаблоко*.²³

Оправдање да је Јељцина било нужно подржавати да би спречио повратак Русије у комунизам има одређену улогу и сврху код необавештених и намерно дезинформисаних. Остали, посебно стручна јавност, морали би да знају да се иза тих прича крије нешто друго и да учине напоре да до тога допру и поред дезинформисања и индоктринирања, као и чврсте контроле „слободних“ и „независних“ медија. Приче о демократији, наравно, немају везе, као ни спречавање комунизма; Јељцин није демократа, и сви релевантни су то врло добро знали.

Дакле, зашто су подржавали баш Јељцина и његову екипу? Један од одговора, како наводи Печујлић²⁴, дала је расправа у часопису *National Interest* (лето 2000). Она је показала повезаност руског државног врха и америчких банака и врхова администрације. Реч је о заинтересованости Запада да се руска нафтна и друга предузећа нађу у рукама неколико

споразуми које је Влада РФ закључила пре ступања на снагу Закона.

²¹ Видети: М. Nicolazzi, Моć нафте, *Limes plus*, бр. 1, 2005, стр. 84.

²² Dž. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2004, стр. 175–176.

²³ *Јаблоко* је политички покрет створен 1993. на основу предизборног обједињавања: "Блок: Явлинский – Болдырев – Лукин". (Име је настало од почетних слова презимена оснивача.) Болдирев је био један од оснивача и потпредседник Покрета, а напустио га је на конгресу септембра 1995, после разлаза управо око питања лобирања закона о СРП у корист страних компанија (као и око механизма финансирања изборне кампање Покрета).

²⁴ М. Печујлић, Парадокси глобализације и драма прилагођавања, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 108, 2000, стр. 21.

корумпираних лица, плаћена симболично, 1–2 одсто од стварне вредности, да би их ови продали америчким и интернационалним инвеститорима за 2–4 одсто њихове вредности. Тако би страни инвеститори крајње јефтино дошли до власништва над руским богатим рудама, јавним предузећима и земљиштем. Разлог због којег је америчка влада поздравила Чубајсов модел „реформе“ био је управо притисак великих инвеститора. Тако се развила симбиоза највећих америчких инвеститора и руских олигарха, који су хтели да ново богатство што пре изнесу из земље. Заштиту у тој операцији најједноставније је добити уговором о партнерству, а то је плаћено продајом дела акција западним инвеститорима.

Дешавања у Русији говоре да наведени механизам није најважнији. Страним (транснационалним) компанијама, уместо куповања руских предузећа, што чак и у условима приватизације на руски начин (тј. по наведеном моделу) захтева одређена средства, а само по себи не може да гарантује високу профитабилност²⁵, много више могућности и користи даје експлоатација природних ресурса у режиму СРП, где им је омогућено не само да присвајају практично цео профит (увећавањем „компензационог“ на рачун „профитног“ дела производње²⁶) већ и да увозе опрему из својих земаља итд. Иако се тиме реализује, у основи, тек једна од варијаната стратегије предглобализацијског типа – обезбеђење сопствене производње страним ресурсима²⁷, економске користи су несумњиво више него евидентне, тим пре што је и та варијанта у ствари подесно модификована, односно комбинована с другим стратегијама. И што је најважније, тиме се реализује дугорочни амерички циљ, формулисан у Извештају РАНД-а, где се он наводи као – “оседлати” руске ресурсе.²⁸ А повремено организовање акција попут чувених кредитно-зложних аукција (ГКО)²⁹, у којима су активно учествовали *Бренсвик*, *Чејс Менхетн Бенк*, *Морган Стенли*, *Мерил Линч*, *Дојче Банк* и др., и преко којих су се из руског буџета одлиле огромне паре³⁰, и сл. даје могућности додатне зараде и фактичке контроле, тако да у целини и не постоји прека потреба за куповином руских предузећа.

Литература

1. Болдырев, Юрий Юрьевич. *О бочках меда и ложках дегтя*, ЭКСМО и Алгоритм, Москва, 2004, 448 стр.
2. Болдырев, Юрий Юрьевич. *Похищение Евразии*, ЭКСМО и Алгоритм, Москва, 2004, 448 стр.
3. Буквић, Рајко. Како распродати национално благо – "Garage Sale" на руски начин, *Зборник Матице српске за друштвене науке* (Нови Сад), 2006 (у штампи).
4. Буквић, Рајко. Транзиција у Русији – либерализам у изведби „породице“, *Нова српска*

²⁵ У питању је природним (географским и климатским) факторима условљена нижа рентабилност руских предузећа у односу на одговарајућа предузећа у западним (и не само западним) земљама. На овом моменту посебно инсистира А. Паршев, доказујући да је нереално очекивати долазак страних инвеститора на руске просторе. (Видети књигу: А. Паршев, *Почему Россия не Америка*, Москва, 2005.)

²⁶ Контрола на Сахалину открила је да су, рецимо, трошкови за услуге пружене Компанији (Sakhalin Energy) од стране сродних и других организација, од преко 65,6 милиона америчких долара, укључивали и расходе достављача финансијских, маркетиншких и других консултација од око 10,9 милиона, а расходи за консултације саветника и консултаната по другој ставци трошкова износили су још 30,3 милиона. Ту су и услуге трећих лица у области плаћања канцеларија (!) од 15,8 милиона, и још многа друга чудеса. (Ю. Болдырев, *Похищение Евразии*, Москва, 2004, стр. 261–276.)

²⁷ Видети: V. Drašković, Појам, узроци и последице глобализације, у: *Globalizacija i tranzicija*, Београд, 2001, стр. 143.

²⁸ С. Валянски и Д. Калужный, *Русские горки: Конец российского государства*, Москва, 2004, стр. 526.

²⁹ Видети детаљније у: Ю. Болдырев, *О бочках меда и ложках дегтя*, Москва, 2004, стр. 54, 252–256.

³⁰ Према подацима Института за економску анализу, које је навео О. Платонов (*Русија под влашћу масона*, Београд, 2002, стр. 65.), током пет година преко ове пирамиде, коју је иницирао Џ. Сорос, у федерални буџет је унето приближно 18,6 милијарди америчких долара да би крајем маја 1998. сума пристиглог дуга достигла 71,9 милијарди долара – на тај начин за сваки долар унет у државни буџет Русија је морала да плати четири долара!

- политичка мисао* (Београд), 2006. (у штампи).
5. Валянскиј Сергей Иванович; Калужниј Дмитрий Витальевич. *Понять Россию умом*, ЭКСМО, Москва, 2002, 544 стр.
  6. Валянскиј, Сергей Иванович; Калужниј, Дмитрий Витальевич. *Русские горки: Конец российского государства*, АСТ • Астрель • Транзиткнига, Москва, 2004, 556 стр.
  7. Говорухин, Станислав. *Велика криминална револуција. Има ли Русија будућности*, Филип Вишњић, Београд, 1995, 176 стр.
  8. Колчин, С. В. Тюменская нефтяная компания вступает в борьбу за место в элите российского нефтяного бизнеса, *Вестник научной информации*, Эпикон, Москва, № 1, 2001, стр. 29–34.
  9. Мау, Владимир. В России произошла нормальная революция. Она завершилась, у: *Десять лет, которые потрясли...*, Вагриус, Москва, 2002, стр. 61–70.
  10. Паршев, Андрей Петрович. *Почему Россия не Америка*, Крымский мост – 9Д, Форум, Москва, 2005, 411 стр.
  11. Паршев, Андрей Петрович. *Почему Америка наступает*, Интернет: www.lib.ru.
  12. Печујлић, Мирослав. Парадокси глобализације и драма прилагођавања, *Зборник Матице српске за друштвене науке* (Нови Сад), број 108, 2000, стр. 7–29.
  13. Платонов, Олег. *Русија под влашћу масона*, М. Ивановић, Београд, 2002, 136 стр.
  14. Сироткин, Владлен Георгиевич. *Зарубежные клондайки России*, ЭКСМО, Москва, 2003, 544 стр.
  15. Филатов, Сергей. В России совершена революция, у: *Десять лет, которые потрясли...*, Вагриус, Москва, 2002, стр. 136–142.
  16. Bukvić, Rajko. Sporazumi o podeli proizvodnje i sudbina ruskih prirodnih bogatstava u periodu tranzicije, Интернет: www.nspm.org.yu (04.07.2006.)
  17. Chiesa, Giulietto. Zašto Putin ne može da uspe, *Limes plus* (Beograd), broj 1, 2005, str. 21–33.
  18. Drašković, Veselin. Pojam, uzroci i posledice globalizacije, u: *Globalizacija i tranzicija*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2001, str. 139–148.
  19. Nicolazzi, Massimo. Моć nafte, *Limes plus* (Beograd), broj 1, 2005, str. 83–96.
  20. Stiglic, Džozef E. *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2004, 308 str.

Rajko Bukvić

TRANSITION AND THE FATE OF THE RUSSIAN NATURAL RESOURCES

Summary

Transition in Russia, greatest and richest country of the world, is of the great interest for the most observers of the this process. Contrary to the promises of the reformators, the country fall into deep and longterm crisis, followed by the enormous decrease of production and riching of the little group of “new russian”. The objective analysis shows the prevalent role in this process of the “family” – group near the ex-president, i. e. their cousins and friends. The paper deals with one of the mechanisms by wich these results are realised. This mechanism is the giving to the exploitation of the natural resources (oil, gaz etc.) to the private (foreign) companies under for the Russia very bad circumstances, in the frame of the regime of the division of production, very similar to the concession scheme. These schemes were not used in Russia until the period of NEP in the 1920-s, and they were renewed in the middle of 1990-s.

Key Words. Russia, transition, oligarchy, “family”, contract about the division of production, concession, licence, natural resources.